

POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE • POLISH GEOGRAPHICAL SOCIETY

czasopismo
geograficzne

geographical
journal

JAKOŚĆ ŻYCIA ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM KONFLIKTÓW SPOŁECZNYCH I PRZESTRZENNICH W STREFIE PODMIEJSKIEJ BYDGOSZCZY I TORUNIA

QUALITY OF LIFE WITH PARTICULAR EMPHASIS ON SOCIAL AND SPATIAL CONFLICTS IN THE BYDGOSZCZ AND TORUŃ SUBURBAN ZONE

Zuzanna Sądowska, Jadwiga Biegańska, Donata Wysocka

Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej, Katedra Studiów Miejskich i Rozwoju Regionalnego, ul. Lwowska 1, 87-100 Toruń, ZS <https://orcid.org/0000-0003-2612-3490>, e-mail: 293736@stud.umk.pl, JB <https://orcid.org/0000-0002-0586-089X>, e-mail: jadwigab@umk.pl (autor korespondencyjny), DW <https://orcid.org/0000-0003-4794-7982>, e-mail: 293788@stud.umk.pl

Streszczenie

Przebiegający niezwykle dynamicznie w Polsce proces suburbanizacji, niepołączony z odpowiednim planowaniem przestrzennym, oddziałuje zarówno na jakość życia, jak i na pojawiające się w strefach podmiejskich konflikty społeczno-przestrzenne. Celem opracowania jest analiza elementów składających się na jakość życia ze szczególnym uwzględnieniem konfliktów przestrzennych na przykładzie strefy podmiejskiej Bydgoszczy i Torunia. W warstwie teoretycznej odwołano się do cebulowej teorii szczęścia J. Czapińskiego. Głównym źródłem danych było badanie ankietowe, które przeprowadzono w styczniu 2022 r. na próbie 1121 osób, mieszkańców rozpatrywanego obszaru. W badaniu wykazano, że mieszkańcy strefy podmiejskiej wysoko oceniają subiektywną jakość życia, jednocześnie jednak wskazują szereg sytuacji uznawanych za problematyczne i wpisujących się w potencjalne i realne konflikty społeczno-przestrzenne.

Słowa kluczowe: jakość życia, konflikty społeczno-przestrzenne, strefa podmiejska, Bydgoszcz, Toruń.

Sądowska Z., Biegańska J., Wysocka D. (2022). Jakość życia ze szczególnym uwzględnieniem konfliktów społecznych i przestrzennych w strefie podmiejskiej Bydgoszczy i Torunia. *Czasopismo Geograficzne*, 93(2): 217–242. <https://doi.org/10.12657/czageo-93-09>

Otrzymano/Received: 28.02.2022
Zaakceptowano/Accepted: 15.06.2022

Abstract

The process of suburbanisation, very dynamic in Poland but not accompanied by proper spatial planning, affects both the quality of life and socio-spatial conflicts in suburban zones. The aim of the study is to trace the elements that make up the quality of life with particular emphasis on socio-spatial conflicts on the example of the suburban zone of Bydgoszcz and Toruń. In the theoretical layer we refer to the 'Onion' Theory of Happiness proposed by Czapiński. The main source of data was a survey conducted in January 2022 on a sample of 1,121 people, residents of the area under consideration. The study showed that the residents of the suburban zone highly valued the subjective quality of life, but at the same time pointed to a number of situations considered problematic and constituting potential and real socio-spatial conflicts.

Keywords: quality of life, socio-spatial conflicts, suburbs, Bydgoszcz, Toruń.

WSTĘP

Jednym z głównych procesów kształtujących współcześnie sieć osadniczą w Europie Środkowo-Wschodniej jest suburbanizacja (Kovács, 1994; Leetmaa, Tammaru, 2007; Sýkora, Ouředníček, 2007), która oddziałuje na przestrzeń także innych wysoko rozwiniętych regionów na świecie. Od amerykańskiej czy zachodnioeuropejskiej polską suburbanizację odróżnia przede wszystkim moment zapoczątkowania samego procesu, jego dynamika oraz planowość. Najwcześniej, bo już w latach 20. XX w., rozpoczął się on w USA. Po II wojnie światowej jego przejawy zaczęły być obserwowane w krajach Europy Zachodniej. W Europie Środkowo-Wschodniej, w tym w Polsce, odnotowano go dopiero w latach 90. XX w. wraz z transformacją systemową (Stanilov, Scheer, 2018; Biegańska, 2019). Ta z kolei spowodowała przekształcenia miast socjalistycznych w miasta kapitalistyczne (Bouzarovski i in., 2011; Sýkora, Bouzarovski, 2012; Rink i in., 2014), a jednym z jej wyróżników był rozwój stref podmiejskich (Krisjane, Berzins, 2012; Krisjane i in., 2012).

Względnie późne zapoczątkowanie suburbanizacji w Europie Środkowo-Wschodniej, w tym w Polsce, połączone było z wyjątkową dynamiką tego procesu. W rezultacie, w odniesieniu do tej części świata, częściej używa się określenia suburbanizacji zaawansowanej lub rozszerzonej (Lorens, 2005; Zuziak, 2005; Parysek, 2008; Zborowski, Raźniak, 2013), mając na względzie fakt, że zawiera ona w sobie charakterystyki równocześnie fazy suburbanizacji i dezurbanizacji zgodnie z modelem cyklu życia regionu miejskiego van den Berga (1982). Niestety duża dynamika procesu utożsamiana z opuszczaniem nieatrakcyjnych, często centralnych części miast, na rzecz znacznie bardziej przyjaznych środowiskowo obszarów podmiejskich, od początku nie była połączona z odpowiednim planowaniem przestrzennym (Wdowicka, Mierzejewska, 2012; Harasimowicz 2018; Wysocka i in., 2021). Dlatego jej główna postać, określana jako *urban sprawl*, cechuje się niekontrolowanym rozwojem stref podmiejskich, żywiołowością i cha-

osem przestrzennym (Lisowski, 2009; Jakóbczyk-Gryszkiewicz, 2012). Co więcej, w Polsce wadliwa polityka przestrzenna, zwłaszcza na poziomie gmin, nieuregulowana skoordynowaną i skuteczną polityką państwa, nie tylko nie rozwiązuje niekorzystnych zjawisk, ale wręcz je wzmacnia. W długiej perspektywie ogranicza ona szanse na odpowiedni rozwój przede wszystkim strefom podmiejskim, determinuje jakość życia ich mieszkańców oraz pozostaje zupełnie bezradna wobec konfliktów przestrzennych, które są elementem gospodarowania przestrzenią przez użytkowników reprezentujących różne, najczęściej przeciwstawne interesy (KPZK, 2030).

Celem opracowania jest analiza elementów składających się na jakość życia ze szczególnym uwzględnieniem konfliktów społeczno-przestrzennych na przykładzie strefy podmiejskiej Bydgoszczy i Torunia. W warstwie teoretycznej odwołano się do cebulowej teorii szczęścia zaproponowanej przez J. Czapińskiego (1991, 1992, 2012). Głównym źródłem danych było badanie ankietowe, które przeprowadzono w styczniu 2022 r. na próbie 1121 osób, mieszkańców rozpatrywanego obszaru. W opracowaniu postawiono następujące pytania badawcze: (1) Jaka jest jakość życia w strefie podmiejskiej Bydgoszczy i Torunia oraz jakie elementy ją determinują? (2) Jakie konflikty społeczno-przestrzenne występują w strefie podmiejskiej Bydgoszczy i Torunia oraz czy wpływają one na jakość życia? (3) Czy jakość życia oraz występujące konflikty społeczno-przestrzenne determinują stopień afiliacji terytorialnej rozumianej odpowiednio jako decyzja o zamieszkaniu lub wyprowadzce ze strefy podmiejskiej? Przyjęto zatem, że konflikty społeczno-przestrzenne będą jedną z ważnych determinant jakości życia. Będą również wpływały na stabilność strefy podmiejskiej w kontekście liczby jej mieszkańców i składu społecznego. Zakres przestrzenny opracowania, szczegółowo przedstawiony w dalszej części pracy, objął gminy powiatu bydgoskiego i toruńskiego uznawane za strefy podmiejskie Bydgoszczy i Torunia. Zakres czasowy w odniesieniu do analizy jakości życia i konfliktów społeczno-przestrzennych, które prześledzono na podstawie wyników badania ankietowego, ograniczono do stanu obecnego (tj. na 2022 r., niemniej w części literaturowej znajdują się odwołania do lat wcześniejszych).

JAKOŚĆ ŻYCIA I KONFLIKTY SPOŁECZNO-PRZESTRZENNE NA TLE PROCESU SUBURBANIZACJI W ŚWIETLE STUDIÓW LITERATUROWYCH

Niezależnie od regionu na świecie, którego rozwój wyznacza przede wszystkim proces suburbanizacji, główne przyczyny tego zjawiska upatruje się w modernizacji: technicznej, związanej z upowszechnieniem środków transportu, zwłaszcza samochodu osobowego; ekonomicznej, łączonej ze wzrostem zamożności społeczeństwa, oraz, wreszcie, społecznej, której najważniejszym wyróżnikiem jest po-

jawienie się aspiracji klasy średniej do zmiany miejsca zamieszkania na bardziej przyjazne środowiskowo. Koncentrując się na ostatnim z wymienionych wymiarów modernizacji, można jednocześnie stwierdzić, że kluczową przesłanką do podjęcia decyzji o przeprowadzce z miasta na otaczające je obszary wiejskie jest chęć poprawy jakości życia oraz przyjęcie założenia, że w miejscu docelowym migracji jakość ta będzie wyższa niż w dotychczasowym miejscu zamieszkania. Założenie to każe nam przekierować swoją uwagę na jakość życia, która współcześnie obok konkurencyjności jednostek terytorialnych uważana jest za najważniejszy cel rozwoju społeczno-gospodarczego (Grzelak-Kostulska, 2016; Biegańska, 2019).

Pojęcie jakości życia pojawiło się w USA i Europie Zachodniej krótko po II wojnie światowej (Tobiasz-Adamczyk, 1996). Początkowo wykorzystywane było do różnego rodzaju analiz społeczno-ekonomicznych oraz określania poziomu rozwoju cywilizacyjnego. Tym samym najczęściej utożsamiano je z dobrami materialnymi przypadającymi na jednego mieszkańca (Ślęczek-Czakon, 2018). Dopiero w latach 60. XX w. podjęto się usystematyzowania badań nad jakością życia. W pierwszej kolejności rozszerzono zakres pojęciowy jakości życia o zadowolenie z warunków życia, poczucie dobrostanu, możliwości zaspokajania potrzeb życiowych, styl życia (Trzebiatowski, 2011), w dalszej kolejności uwzględniano także negatywne wskaźniki życia społecznego, takie jak przestępczość czy alkoholizm (Ślęczek-Czakon, 2018). Już w latach 70. XX w. koncepcja jakości życia zaczęła się bardzo intensywnie rozwijać na gruncie nauk społecznych i jest jednym z najważniejszych pojęć tej dziedziny aż do dziś (Campbell, 1976; Diener, Suh, 1997; Susniene, Jurkauskas, 2009). W Polsce badania nad jakością życia na szerszą skalę rozwinęły się w latach 80. XX w. Wcześniej prace teoretyczne na ten temat prowadzone były przez kilka lat w Instytucie Filozofii i Socjologii PAN oraz Zakładzie Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS-u (Zienkowski, 1982; Dmoch, Rutkowski, 1985).

Jakość życia definiowana jest w różny sposób w zależności od autora i uprawianej przez niego dyscypliny naukowej. W potocznym rozumieniu jakość życia określana jest jako ogólny dobrobyt ludzi i jakość środowiska, w którym żyją (Szołtysek, Otręba, 2015). Jedną z najbardziej uniwersalnych definicji jakości życia przedstawiła w 1994 r. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), która przyjęła, że: „Jakość życia to postrzeganie przez jednostki ich pozycji w życiu, w kontekście kultury i systemu wartości, w jakich żyją oraz jej związku z indywidualnymi celami, oczekiwaniami, standardami i zainteresowaniami” (The WHOQOL Group, 1994, s. 28).

Obecnie do badań jakości życia wykorzystuje się szereg wskaźników, zarówno obiektywnych, jak i subiektywnych (Rutkowski, 1988; Ślęczek-Czakon, 2018), które wzajemnie się uzupełniają, a wnioski z nich płynące dają całościowy i miarodajny obraz sytuacji społecznej, określanej mianem jakości życia *sensu largo*. Do wskaźników obiektywnych zalicza się najczęściej: strukturę społecz-

no-ekonomiczną i demograficzną badanej populacji oraz obiektywną rzeczywistość, w której ta populacja żyje. Z kolei do wskaźników subiektywnych włącza się oczekiwania, aspiracje, wartości i treści powiązane ze stopniem zadowolenia z życia, przyjmowane punkty odniesienia oraz postrzeganie przeszłości i ocenę perspektyw (Rutkowski, 1988; Biegańska i in., 2018). Dyskutując o koncepcji jakości życia, warto zaznaczyć, że w naukach społecznych coraz więcej uwagi poświęca się zwłaszcza subiektywnej jakości życia (Campbell, 1976; Costanza i in., 2002), związanej z postrzeganiem i wartościowaniem wielowymiarowego życia jednostek. W rezultacie jakość życia jest tutaj traktowana jako wyraz dobrostanu w aspekcie fizycznym, psychicznym i duchowym (Borys, 2015).

Przekierowanie uwagi na subiektywną jakość życia w naukach społecznych powiązane jest m.in. z tzw. zwrotem kulturowym i zmianą paradygmatu na post-scjentystyczny. Zwrot kulturowy spowodował, że przestrzeni, w której realizowana jest jakość życia, nie traktuje się wyłącznie jako materialnych ram działań indywidualnych i zbiorowych lub też środowiska życia jednostek i grup społecznych. W przestrzeni, poza strukturą społeczną, odzwierciedlony zostaje proces rozwoju społecznego, który jest rezultatem dążeń jednostek i grup społecznych do zaspokajania swoich potrzeb. Jednak, jako że przestrzeń jest dobrem ograniczonym, a jednostki odwołują się do różnych systemów wartości, dążenie do zapewnienia wysokiej jakości życia nie zawsze odbywa się na zasadzie współpracy (Karwińska, 2008). Przestrzeń użytkowana przez jednostki, zwłaszcza poddawana dynamicznym procesom, takim jak suburbanizacja, jest coraz częściej sceną problemów generujących konflikty, które także decydują o jakości życia.

W szerokim znaczeniu konflikt polega na wszelkich przejawach zetknięcia się sprzecznych dążeń i na niezgodności (Luce, Raiffa, 1964; Dekker i in., 1992). Najczęściej rozumie się go jako sprzeczność interesów, kiedy interesy te wzajemnie się wykluczają i jednoczesna ich realizacja jest niemożliwa. Dynamika konfliktu zależy głównie od jego przyczyn, zasięgu i stron w niego zaangażowanych. W języku powszechnym używa się licznych synonimów słowa „konflikt”, takich jak: sprzeczność interesów, niezgoda, kolizja, rywalizacja czy spór. Określenia te mają różny charakter i zabarwienie emocjonalne (Żróbek, Zachaś, 2003). Kołodziejski (1982), Przewoźniak (1989) oraz Żróbek (1994) wyróżniają kilka rodzajów konfliktów: zadawnione, oddziaływania (sąsiedztwa), przewidywane, użytkowania, a także lokalne i regionalne oraz stałe i okresowe. Niezależnie od rodzaju, charakteru, zasięgu przestrzennego czy czasu występowania, konflikt jest nieuniknionym elementem życia społecznego, a wbrew powszechnym opiniom w niektórych przypadkach nie jest zjawiskiem patologicznym, lecz zupełnie naturalnym (Robbins, 1998). Jak zaznacza Coser (2009), twórca klasycznej teorii konfliktu społecznego, konflikt w grupie społecznej może – paradoksalnie – przyczynić się do osiągnięcia lub przywrócenia jedności i spójności zagrożonej przez antagonistyczne uczucia między jej członkami. Jednak nieumiejętne rozwiązywanie

konfliktów lub generowanie licznych konfliktów może oddziaływać negatywnie na jakość życia poszczególnych jednostek lub całych grup społecznych (Sielezin, 2010), a w dłuższej perspektywie zmniejszać afiliację terytorialną czy nawet prowadzić do podejmowania decyzji o wyprowadzce.

Niewątpliwie dynamika oraz żywiłość i nieplanowość suburbanizacji w Polsce powodują, że strefy podmiejskie są coraz częściej miejscem występowania konfliktów, na ogół o charakterze społecznym albo przestrzennym. Odnosząc się do konfliktów społecznych, należy dodać, że ich podłożem mogą być: emocje i relacje interpersonalne (stereotypy, uprzedzenia), wartości (tradycja, filozofia życia, ideologia), interesy (rzeczowe – pieniądze, dobra; psychologiczne – szacunek, zaufanie, sprawiedliwość; proceduralne – sposoby działania), struktury (podział obowiązków i ról, zła kontrola zasobów) oraz informacje (różne punkty widzenia, brak danych, fałszywe, niepełne) (Moore, 2003). W tym kontekście można stwierdzić, że napływ nowych mieszkańców z miasta do strefy podmiejskiej powoduje zróżnicowanie struktury społecznej suburbiów. Nowo powstała grupa społeczna migrantów prezentuje bowiem inne wartości niż grupa autochtonów, ma również inne oczekiwania względem przestrzeni (Biegańska, 2019). Dla przykładu nowi, napływowi mieszkańcy suburbiów przenoszą miejski styl życia do miejsca swojego zamieszkania, często dążą do rozwoju udogodnień, które rdzennym mieszkańcom wydają się zbędne. Ponadto z miasta przeprowadzają się zazwyczaj osoby wykształcone, które znają dobrze swoje potrzeby i potrafią je odpowiednio wyartykułować. Nierzadko spośród migrantów wyłaniają się lokalni liderzy, którzy skupiają wokół siebie grupę o podobnych oczekiwaniach i dążą do ich bezwarunkowej realizacji (Dmochowska-Dudek, 2014). Takie sytuacje często rodzą konflikty, zwłaszcza że interakcje pomiędzy grupami napływowych allochtonów i rdzennych autochtonów są względnie rzadkie, a tym samym więzi społeczne słabe (Kajdanek, 2011). To z kolei prowadzi do zaburzenia relacji społecznych oraz braku integracji (Jabłoński, Mazurkiewicz, 2014), które połączone z psychologicznymi mechanizmami, określanymi jako wrogość międzygrupowa, a obejmującymi stereotypy, uprzedzenia i dyskryminację (Ścigaj, 2017), w prostej linii prowadzą do wygenerowania i utrwalenia konfliktów społecznych.

Zdaniem Makowskiego (1999), każdy konflikt ma naturę społeczną, także ten, którego istotą jest spór o przestrzeń. Konflikt o podłożu przestrzennym różni się od klasycznego konfliktu społecznego tylko tym, że u jego podstaw leży spór o sposób użytkowania gruntu lub wzrost intensywności tego użytkowania przez człowieka. Przedmiotem sporu przestrzennego jest więc użytkowanie przestrzeni, a podmiotem – jednostka lub grupa społeczna. Natomiast same konflikty przestrzenne mogą dotyczyć funkcji przestrzeni, zasobów przestrzeni (w tym terenu) lub jakości przestrzeni (Przewoźniak, 2007). Dyskutując o konfliktach przestrzennych, należy je także rozpatrywać w kontekście suburbanizacji w Polsce, której istotnym wyróżnikiem jest szeroko rozumiany chaos przestrzenny (funk-

cyjny, społeczny, ekologiczny i kompozycyjno-estetyczny) (Mantey, 2011). Przyczyną tego chaosu wydaje się w dużej mierze wadliwy system planowania przestrzennego, który nie opiera się na funkcjonowaniu hierarchicznego układu planów oraz równorzędnym traktowaniu w procesie planowania przestrzennego różnych uwarunkowań, w szczególności społecznych, ekonomicznych i przyrodniczych (Kistowski, 2007, 2008). Chaos przestrzenny i powiązane z nim konflikty przestrzenne wspierane są też przez zbyt małe lub fragmentaryczne pokrycie miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, uznaniowość decyzji o warunkach zabudowy oraz duży stopień autonomii gmin w zagospodarowaniu przestrzeni (Solarek, 2013; Śleszyński i in., 2015). W efekcie obszary wiejskie, tradycyjnie utożsamiane z rolnictwem, coraz częściej są miejscem lokalizacji zabudowy mieszkaniowej jedno- i wielorodzinnej, a także obiektów o funkcjach transportowych, komunalnych, usługowych, produkcyjnych i magazynowych. Dzieje się tak szczególnie w sąsiedztwie dużych miast, których coraz rozleglejsze strefy podmiejskie są obszarami o mocno przemieszanych funkcjach. Wprowadzanie nowych funkcji bez odpowiednich prawideł planowania przestrzennego powoduje, że najostrejsze konflikty w użytkowaniu ziemi występują właśnie w strefie podmiejskiej i wynikają z potrzeby realizacji odmiennych interesów: z jednej strony intensyfikacji rolnictwa, z drugiej zaś z ekspansji przestrzennej i ludnościowej miast (Bański, 1998; Jabłoński, Mazurkiewicz, 2014). Jak podają Śleszyński i Solon (2010), konflikty przestrzenne w strefie podmiejskiej związane są głównie z rozpraszaniem zabudowy, wzrostem intensywności użytkowania ziemi, oddziaływaniem transportu, z procesami urbanizacji na obszarach szczególnie cennych przyrodniczo i chronionych oraz przy współwystępowaniu presji turystycznej.

Duża dynamika i brak planowości suburbanizacji, jak zaznacza się w KPZK 2030, prowadzi nie tylko do konfliktów społecznych, ale też przestrzennych. Dynamiczna suburbanizacja oddziałuje ponadto na konkurencyjność stref podmiejskich oraz na jakość życia, determinując ich możliwości długoterminowego oraz zrównoważonego rozwoju. Ważnym kluczem do poprawy sytuacji byłyby tutaj sprawny system planowania przestrzennego, wyposażony w instrumenty partycypacji społecznej, poprzedzony rozpoznaniem potrzeb i oczekiwań mieszkańców, w tym diagnozą konfliktów społeczno-przestrzennych, które pozwoliłyby na wyważenie różnych interesów (por. Piasny, 1993; Hamer, 2005; *Raport o ekonomicznych stratach...*, 2013).

Połączenie dwóch kluczowych w opracowaniu pojęć, tj. jakości życia oraz konfliktów społeczno-przestrzennych, wymagało skorzystania w warstwie teoretycznej z koncepcji, która umożliwiłaby wyjaśnienie pewnych relacji zachodzących pomiędzy nimi. W tym kontekście odwołano się do cebulowej teorii szczęścia zaproponowanej przez Czapińskiego (1991, 1992, 2012). Spośród wielu koncepcji jakości życia teoria ta łączy dwa najczęściej wykorzystywane podejścia, a mianowicie – ekonomiczne oraz psychologiczne (Mirski, 2009; Wnuk i in., 2013;

Zadrożniak, 2015; Petelewicz, Drabowicz, 2016; Osika, 2018). Ponadto, objaśniając zadowolenie z życia, uwzględnia uwarunkowania oddolne, związane z cechami osobowościowymi jednostek, jak i uwarunkowania odgórne, związane z funkcjonowaniem jednostki w różnych zbiorowościach, w tym terytorialnych (Czapiński, 1992). Zgodnie z podejściem zaproponowanym w cebulowej teorii szczęścia ogólna ocena jakości życia składa się z trzech warstw. Pierwsza, najbardziej endogenna, obejmuje tzw. wolę życia i uwarunkowana jest genetycznie. Druga odnosi się do ogólnego zadowolenia z życia rozumianego jako jego subiektywna ocena. Najbardziej podatna na działanie czynników zewnętrznych jest warstwa trzecia, na którą składają się satysfakcje cząstkowe z poszczególnych dziedzin życia. Warstwa ta tworzona jest przez bieżące wydarzenia w życiu jednostki i uzależniona od aktualnej sytuacji życiowej (Zadrożniak, 2015).

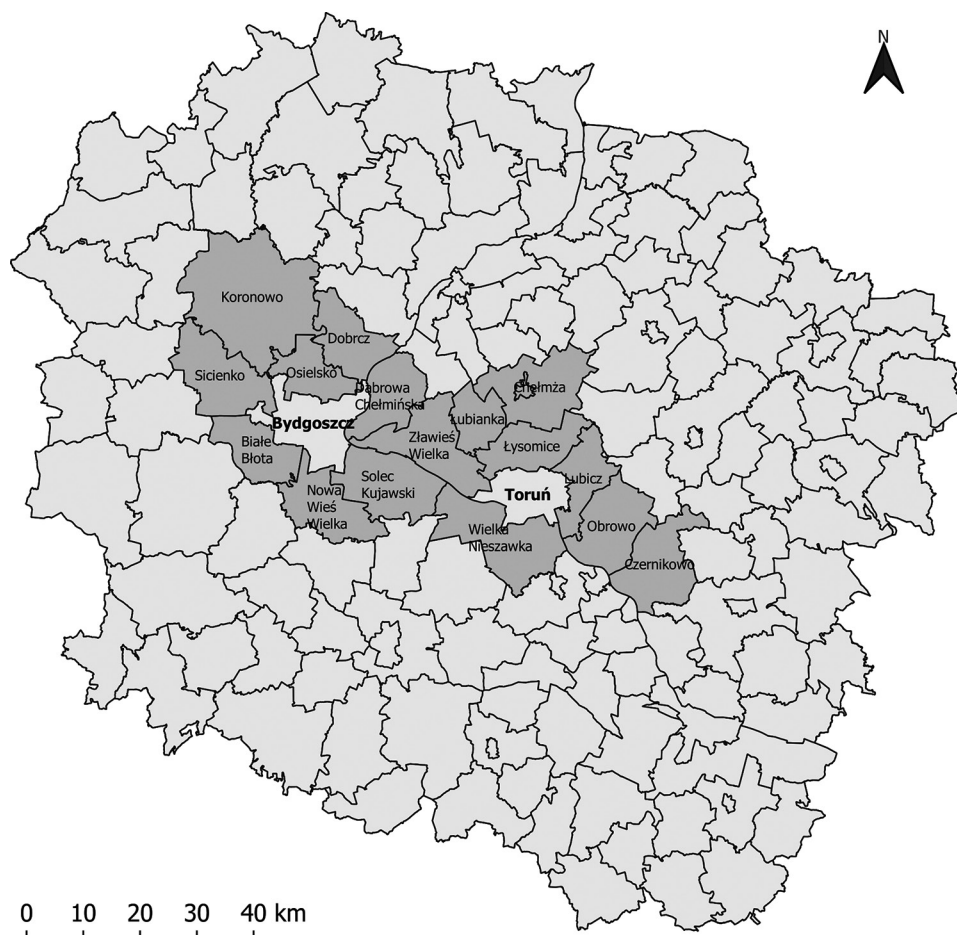
Większość współczesnych koncepcji jakości życia stara się wyjaśnić szczęście lub satysfakcję jednostek poprzez kategorie ekonomiczne lub społeczne. Jak nadmieniono powyżej, cebulowa teoria szczęścia łączy te dwie kategorie. J. Czapiński argumentuje, że ogólna ocena jakości życia zależy od uzyskiwanego dochodu, ale tylko do momentu, aż zostaną zaspokojone podstawowe potrzeby jednostek. W momencie, kiedy uzyskiwany dochód jest w stanie zaspokoić te potrzeby, znacznie ważniejszą kwestią staje się budowanie relacji społecznych, które można utożsamiać z kapitałem społecznym. Ten zaś warunkuje uzyskanie tzw. efektywnej współpracy, która wypracowywana przez poszczególne jednostki przekłada się na funkcjonowanie całej zbiorowości (Czapiński, 2012).

Kluczowe znaczenie przypisywane kapitałowi społecznemu dla osiągnięcia względnie wysokiej ogólnej jakości życia wymaga nieco szerszego spojrzenia teoretycznego na tę kwestię. Zwłaszcza że, jak zaznacza J. Czapiński, Polska przeszła już z etapu, kiedy zadowolenie z życia warunkowane było przez kategorie ekonomiczne, do etapu, w którym zadowolenie determinowane jest budowaniem trwałych relacji społecznych. Do literatury przedmiotu pojęcie kapitału społecznego zostało wprowadzone przez Hanifan (1916), która pierwsza zauważyła, że współpraca sąsiedzka ułatwia wytwarzanie dóbr i generowanie dochodów. Pojęcie to zostało spopularyzowane dopiero w latach 80. XX w. przez Colemana i Putnama. Ten ostatni definiował kapitał społeczny jako cechy organizacji społecznych, tj. sieci (układy) jednostek lub gospodarstw domowych oraz powiązanych z nimi norm i wartości, które wytwarzają efekty zewnętrzne dla całej wspólnoty (Putnam, 1995, 2008). Podejście zaproponowane przez Putnama można uznać za najbardziej makrosocjalne. Na poziomie mezosocjalnym kapitał społeczny osadzał Fukuyama (1999, 2001), który uważał, że jest to zestaw nieformalnych wartości i norm etycznych wspólnych dla członków określonej grupy, który umożliwia im efektywne działanie. Coleman (1990) z kolei postrzegał kapitał społeczny jako silne relacje będące atrybutem małych grup. Zaproponowane przez niego podejście mikrosocjalne odzwierciedlało proces łączenia się w grupy jednostek w celu

realizacji wspólnych celów, zaś kapitał traktowany był jako wartość dodana tych działań. Natomiast podejście najbardziej jednostkowe zaproponował Bourdieu (2011), który używał określenia indywidualny kapitał społeczny i ujmował go jako zbiór rzeczywistych i potencjalnych zasobów związanych z posiadaniem sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych związków opartych na wzajemnej znajomości. W takim znaczeniu kapitał społeczny traktowany był jako wsparcie i kredyt zaufania, które jednostkom oferuje grupa ich znajomych. Niezależnie od skali ujmowania kapitału społecznego, każde z tych podejść zwracało uwagę na fakt, że kluczem do sukcesu społeczno-gospodarczego danego obszaru jest grupa ludzi, którą łączą dobre relacje i wzajemne zaufanie. Te w dalszej kolejności ułatwiają funkcjonowanie ludzi jako wspólnoty terytorialnej, a tym samym ułatwiają rozwiązywanie konfliktów i przesądzają o subiektywnej ogólnej jakości życia.

CHARAKTERYSTYKA OBSZARU BADAŃ I METODY PRACY

Zakres przestrzenny opracowania wyznaczyły granice strefy podmiejskiej Bydgoszczy i Torunia, które razem z tymi miastami tworzą Bydgosko-Toruński Obszar Funkcjonalny (zwany też w literaturze przedmiotu Bydgosko-Toruńskim Obszarem Metropolitalnym; por. Sokołowski, 2009; Maik, 2010; Szymańska i in., 2013; Sokołowski i in., 2014). Z osadniczego punktu widzenia jest to układ bipolarny, którego głównymi centrami są miasta Bydgoszcz i Toruń, stolice regionu kujawsko-pomorskiego. Według stanu na rok 2020 w Bydgoszczy zamieszkiwało 344 091 mieszkańców, natomiast w Toruniu – 198 613 mieszkańców, co lokowało oba miasta na odpowiednio 8. i 15. pozycji wśród największych miast w Polsce. W opracowaniu, kierując się jego celem, skoncentrowano się na strefach podmiejskich Bydgoszczy i Torunia, wyznaczając je jako gminy powiatu bydgoskiego (Dąbrowa Chełmińska, Dobrcz, Koronowo, Nowa Wieś Wielka, Osielsko, Sicienko, Solec Kujawski) i toruńskiego (m. Chełmża, gm. wiejska Chełmża, Czernikowo, Lubicz, Łubianka, Łysomice, Obrowo, Wielka Nieszawka, Zławieś Wielka) (ryc. 1). Zaproponowany zakres przestrzenny wynika z zapisów *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030* oraz *Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 – Plan modernizacji 2020+*. Bez wątplenia jest to także obszar, którego główny kierunek rozwoju wyznacza już od ponad trzech dekad proces suburbanizacji (por. Maik i in., 1996; Szymańska i in., 2013; Sokołowski i in., 2014). Należy również dodać, że powiaty bydgoski i toruński wraz z powiatem m. Bydgoszcz i powiatem m. Toruń obejmują obszar 2916 km², co stanowi 16,2% powierzchni województwa. Jednak 772 701 osób, zamieszkujących ten obszar, obejmuje aż 37,5% ogółu ludności województwa kujawsko-pomorskiego (wg stanu na 2020 r.). Zatem więcej niż co 3. mieszkaniec regionu kujawsko-pomorskiego zamieszkuje w Bydgosko-Toruńskim Obszarze Funkcjonalnym.

Ryc. 1. Bydgosko-Toruński Obszar Funkcjonalny na tle województwa kujawsko-pomorskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie delimitacji bydgosko-toruńskiego układu osadniczego zaproponowanej przez Sokołowskiego (2009), Maika (2010), Szymańską i in. (2013), Sokołowskiego i in. (2014).

Głównym źródłem danych w niniejszym opracowaniu było badanie ankietowe, które przeprowadzono w styczniu 2022 r. techniką CAWI (*Computer-Assisted Web Interview*). Technika ta polega na przygotowaniu formularza ankiety w systemie elektronicznym, a następnie rozesłaniu linku do ankiety do osób badanych. Wspomniany link został udostępniony w 37 grupach facebookowych zrzeszających mieszkańców powiatu bydgoskiego i toruńskiego. Formularz elektroniczny ankiety przygotowano w systemie LimeSurvey UMK, który jest narzędziem specjalnie dedykowanym badaniom ankietowym. Sama ankieta składała się z sze-

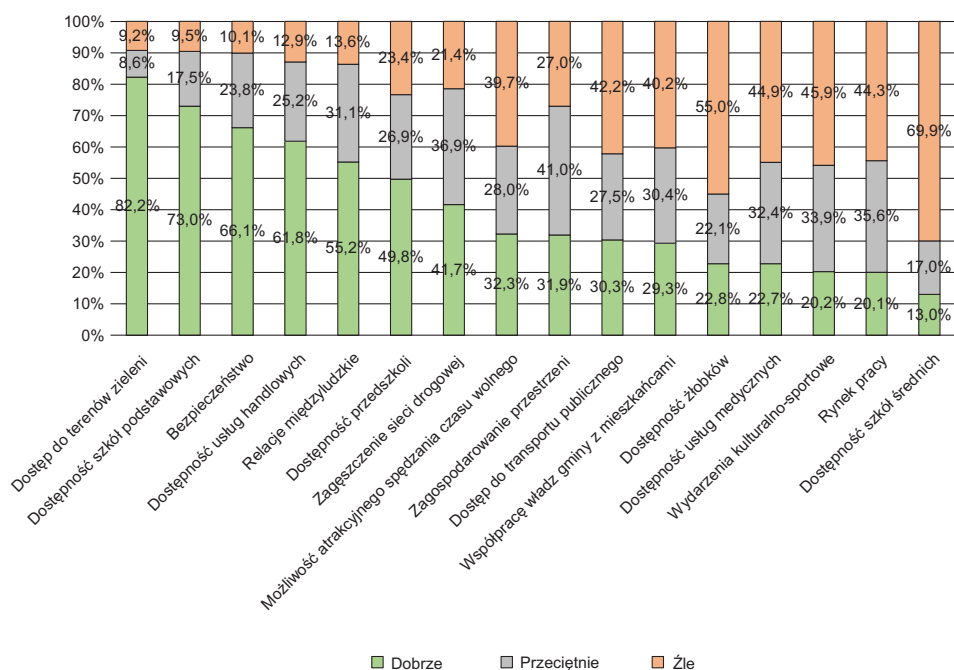
ściu pytań metryczkowych oraz dziewięciu pytań zasadniczych. Dobór próby miał charakter celowy nieprobabilistyczny. Jednak zważywszy na wielkość próby, można było na jej podstawie dokonać pewnych generalizacji i uogólnień. Wyniki badań ankietowych zostały opracowane w programie IBM SPSS ver. 27 i przedstawione w postaci wykresów i tabeli krzyżowej.

W badaniu wzięło udział 1121 osób. Respondenci pochodzili z różnych gmin powiatu bydgoskiego oraz toruńskiego, przy czym każda z gmin była reprezentowana w badaniu. Ponadto 1/3 ankietowanych mieszkała w strefie podmiejskiej mniej niż 10 lat (37,5%), 1/3 – więcej niż 10 lat, ale nie od urodzenia (31,8%), a 1/3 – od urodzenia (30,7%). Zachowanie takich proporcji umożliwiło uwzględnienie różnych perspektyw w postrzeganiu jakości życia oraz konfliktów społeczno-przestrzennych występujących w strefie podmiejskiej. Wśród osób, które nie mieszkały w strefie podmiejskiej od urodzenia, przeważały osoby pochodzące z dużych miast (44,8%). W dalszej kolejności były to osoby pochodzące ze wsi (11,0%), z małych miast (7,7%) oraz z innych miejscowości w strefie podmiejskiej (3,9%). Zważywszy na wiek badanych, przeważały osoby w wieku 26–44 lat (61,5%), a następnie w wieku 45–59 lat (21,7%), 18–25 lat (12,2%) oraz 60 lat i więcej (4,6%). W kontekście struktury wykształcenia dominowały osoby z wykształceniem wyższym (54,6%) oraz średnim (35,0%), znacznie mniej było osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym (7,0%) oraz podstawowym (3,4%). Ankietowani w zdecydowanej większości bardzo dobrze (14,4%) i dobrze (50,9%) ocenili swoją sytuację materialną. Tylko co trzeci badany (32,0) ocenił ją przeciętnie, 2,4% – oceniło ją źle, a 0,3% – bardzo źle. W strukturze zatrudnienia przeważały osoby pracujące w usługach (63,8%), znacznie mniej było osób, które zadeklarowały pracę w przemyśle i budownictwie (12,9%) oraz w rolnictwie (3,5%). Ponadto 9,2% badanych podało, że są uczniami lub studentami, 6,4% – że są osobami bezrobotnymi, a 5,3% – że są emerytami lub rencistami.

WYNIKI BADAŃ

Przechodząc do analizy uzyskanych wyników badań ankietowych, w pierwszej kolejności skoncentrowano się na ustaleniu, jak mieszkańcy suburbiów Bydgoszczy i Torunia ocenili elementy, które przesądzają o jakości życia. Okazało się, że najwyżej oceniona została dostępność terenów zieleni (82,2% ankietowanych oceniło ten element dobrze), a także dostępność szkół podstawowych (73,0%), bezpieczeństwo (66,1%) i dostęp do usług handlowych (61,8%). Nieco słabiej oceniono: relacje międzyludzkie, dostępność przedszkoli i zagęszczenie sieci drogowej. Każdy z tych elementów został dobrze oceniony przez 40–55% badanych, ale jednocześnie 14–22% respondentów oceniło je źle. Co trzeci ankietowany dobrze ocenił takie elementy, jak: możliwość atrakcyjnego spędzenia czasu z rodziną, zagospodarowanie przestrzeni, dostęp do transportu publicznego, współpracę władz gminy z miesz-

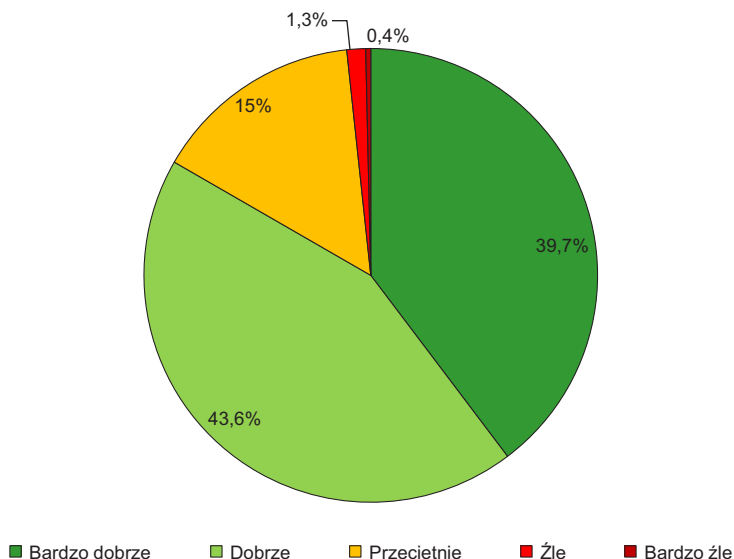
kańcami. Jednocześnie te same elementy zostały ocenione równie źle przez co najmniej co trzeciego lub prawie co drugiego badanego. Słabo oceniono takie elementy, jak: dostępność żłobków (tylko 22,7% wskazań pozytywnych), dostępność usług medycznych (22,7% wskazań pozytywnych), wydarzenia kulturalno-sportowe (20,2% wskazań pozytywnych), rynek pracy (20,1% wskazań pozytywnych). Każdy z tych elementów został negatywnie oceniony aż przez co drugiego respondenta. Natomiast zdecydowanie najgorzej oceniono dostępność szkół średnich, która uzyskała aż 69,9% ocen negatywnych i tylko 13,0% pozytywnych (ryc. 2).

Ryc. 2. Struktura odpowiedzi na pytanie: „Jak ocenia Pan/i wymienione elementy?”
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych (N = 1121).

Pomimo dość zróżnicowanej oceny poszczególnych elementów determinujących jakość życia, sama subiektywna jakość życia w strefie podmiejskiej została oceniona przez badanych bardzo wysoko (ryc. 3). Aż 39,7% respondentów oceniło jakość życia w strefie podmiejskiej Bydgoszczy i Torunia bardzo dobrze, a kolejnych 43,6% ankietowanych – dobrze. Tylko 15% badanych oceniło jakość życia przeciętnie, a 1,7% – źle lub bardzo źle.

Jednocześnie, pomimo dość wysokiej oceny jakości życia, ankietowani mieszkańcy strefy podmiejskiej Bydgoszczy i Torunia wymienili szereg sytuacji, które obniżają tę jakość. Za najważniejszy problem związany z zamieszkiwaniem w strefie podmiejskiej badani uznali zły stan techniczny dróg, chodników i ście-

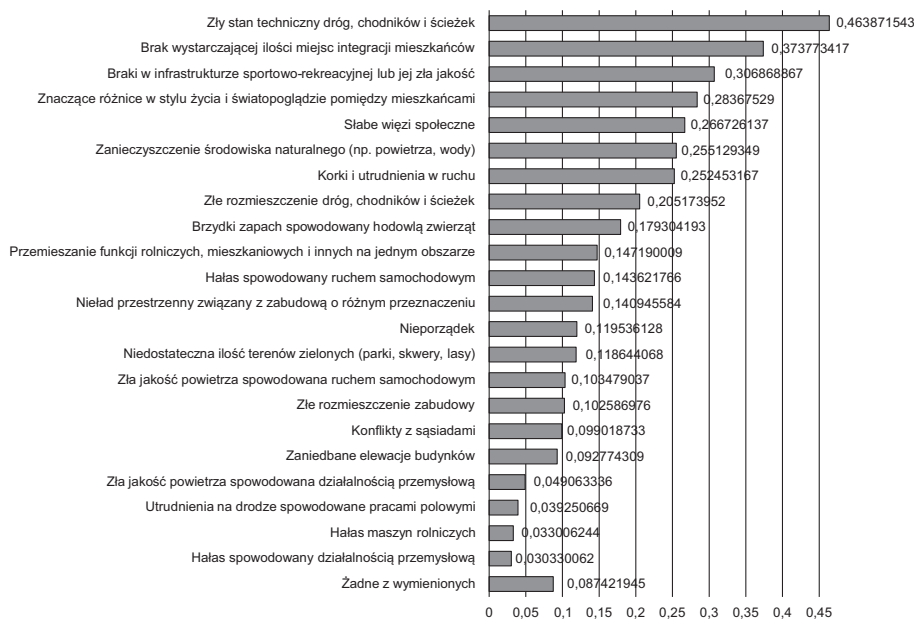

Ryc. 3. Struktura odpowiedzi na pytanie: „Jak się Panu/i żyje w tej miejscowości?”
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych (N = 1121).

żek (46,4%). Ponadto aż 25,2% wszystkich osób objętych badaniem uznało, że sytuacjami, które ich bezpośrednio dotyczą, są korki i utrudnienia w ruchu, 20,5% respondentów wskazało na złe rozmieszczenie dróg, chodników i ścieżek, a 10,3% – na złą jakość powietrza związaną z ruchem samochodowym (ryc. 4). Kwestie związane z dostępnością transportową, ale także z infrastrukturą okołodrogową i zwiększeniem natężenia ruchu drogowego, wymieniane są jako jeden z najważniejszych problemów obniżających jakość życia w strefie podmiejskiej oraz jednocześnie jako sytuacje generujące konflikty przestrzenne (Bański, 1998).

Intensywny napływ ludności pochodzenia miejskiego na suburbia, połączone z ich migracjami wahadłowymi do miasta, wymaga wprowadzania wciąż nowych rozwiązań transportowych, które poza nakładami finansowymi łączone są z adaptacją nowych gruntów do tych celów. Innym problemem związanym z zamieszkiwaniem w strefie podmiejskiej, a często podnoszonym w literaturze przedmiotu, jest słaba jakość więzi społecznych związana z napływowym charakterem tych obszarów. Te w dalszej perspektywie prowadzą do ograniczonych kontaktów międzyludzkich oraz konfliktów społecznych. Jak pokazały badania przeprowadzone w strefie podmiejskiej Bydgoszczy i Torunia, aż 28,4% ankietowanych obserwuje znaczące różnice w stylu życia i światopoglądzie między mieszkańcami, dalej 26,7% zauważa brak więzi społecznych. Natomiast aż 37,4% respondentów doświadcza braku wystarczającej ilości miejsc spotykania się mieszkańców, co z całą pewnością nie sprzyja integracji, zwłaszcza pomiędzy ludnością autochtoniczną a allochtoniczną. Różnice w stylu życia, brak więzi społecznych oraz brak

miejsc integracji powodują, że aż co 10 badany zgłosił jako problem konflikty między sąsiadami. Co jest szczególnie interesujące, konflikty z sąsiadami wymieniali głównie rolnicy (17,9%), a najrzadziej osoby pracujące w działalności przemysłowej (9,7%), usługowej (9,4%) oraz emeryci i renciści (9,4%) (ryc. 4).

Ryc. 4. Struktura odpowiedzi na pytanie: „Które z wymienionych sytuacji występują w Pana/i miejscowości?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych (N = 1121).

Zwiększająca się liczba użytkowników przestrzeni w strefie podmiejskiej oraz coraz większy udział ludności miejskiej, mającej dość wysokie oczekiwania, z całą pewnością wpłynęły na dużą liczbę wskazań związanych z brakami w infrastrukturze sportowo-rekreacyjnej lub złą jej jakością (30,7%). Podobnie coraz większa urbanizacja strefy podmiejskiej oraz wzrost liczby mieszkańców w suburbiach przełożyły się na problem związany z zanieczyszczeniem środowiska naturalnego (np. powietrza, wody), który został zasygnalizowany przez 25,5% badanych, oraz problem nieporządku (12,0%) (ryc. 4).

Strefa podmiejska, jak podają m.in. Bański (1998), Parysek (2008), Biegańska i in. (2018), Biegańska (2019), jest obszarem, na którym przemieszane są różne funkcje, m.in. rolnicza, mieszkaniowa, usługowa i inne, co również uznawane jest za zarzewie licznych konfliktów przestrzennych. Samo przemieszanie funkcji zostało wymienione przez 14,7% badanych. Ponadto 14,1% respondentów stwierdziło, że problemem w strefie podmiejskiej jest nieład przestrzenny związany z obecno-

ścią zabudowy o różnym przeznaczeniu. Tradycyjną funkcją łączoną z obszarami wiejskimi jest rolnictwo. Ta forma działalności jest jednak postrzegana, zwłaszcza przez ludność niezwiązaną z rolnictwem, jako dokuczliwa. W strefie podmiejskiej Bydgoszczy i Torunia 17,9% ankietowanych wymieniło w tym kontekście: brzydki zapach spowodowany hodowlą zwierząt (17,9%, były to głównie osoby pracujące w działalności przemysłowej – 19,3% lub usługowej – 18,0%, a najrzadziej w działalności rolniczej – 5,1%), utrudnienia na drodze spowodowane pracami polowymi (3,9%, najczęściej wskazywane przez emerytów – 6,3%), hałas maszyn rolniczych (3,3%, podawane przede wszystkim przez osoby pracujące w działalności usługowej – 3,8%). Co jest szczególnie interesujące, samo przemieszanie różnych funkcji w strefie podmiejskiej zwykle wskazywały osoby pracujące w działalności rolniczej (23,1% do 14,7% ogółu badanych). Z kolei przejawy działalności przemysłowej wymieniane były jako dokuczliwe w kontekście złej jakości powietrza spowodowanej tym rodzajem aktywności gospodarczej (4,9%, głównie wskazywana przez uczniów/studentów – 8,0% oraz emerytów i rencistów – 6,3%) oraz w kontekście generowanego przez nią hałasu (3,0%, podawanego zwłaszcza przez osoby bezrobotne – 5,6% i rolników – 5,1%). Cały XXI w. w historii stref podmiejskich w Polsce związany jest jednak przede wszystkim z rozwojem funkcji rezydencjalnej. Jednak aż co 10 badany (10,3%) stwierdził, że zabudowa rozmieszczona jest źle. Coraz większa jej koncentracja w strefie podmiejskiej przekłada się również na ograniczanie dostępności terenów zieleni, co wymieniło aż 11,9% badanych. Ponadto 9,3% ankietowanych uznało za problematyczne zniszczone elewacje budynków. W kontekście wymienionych sytuacji, które można identyfikować jako problematyczne w odniesieniu do jakości życia i które w różnym stopniu wpisują się w charakterystyki konfliktów o charakterze zarówno przestrzennym, jak i społecznym, należy nadmienić, że tylko 8,7% ogółu badanych nie zauważyło żadnej takiej sytuacji (ryc. 4).

W dalszej kolejności w opracowaniu skoncentrowano się na ustaleniu, w jakim stopniu sytuacje zdiagnozowane powyżej, a określane mianem problematycznych lub nawet konfliktowych, wpływają na jakość życia. Jak ustalono, aż 54,7% przebadanych mieszkańców strefy podmiejskiej stwierdziło, że sytuacje te wpływają na ich jakość życia. Przy czym 12,7% ankietowanych podało, że sytuacje te zdecydowanie oddziałują na ich jakość życia, a 42,0% – że wpływają na jakość życia czasami. Na tym tle tylko 38,6% respondentów stwierdziło, że wymienione sytuacje nie obniżają ich jakości życia, w tym 12,9% uznało, iż zdecydowanie nie obniżają jakości życia (ryc. 5).

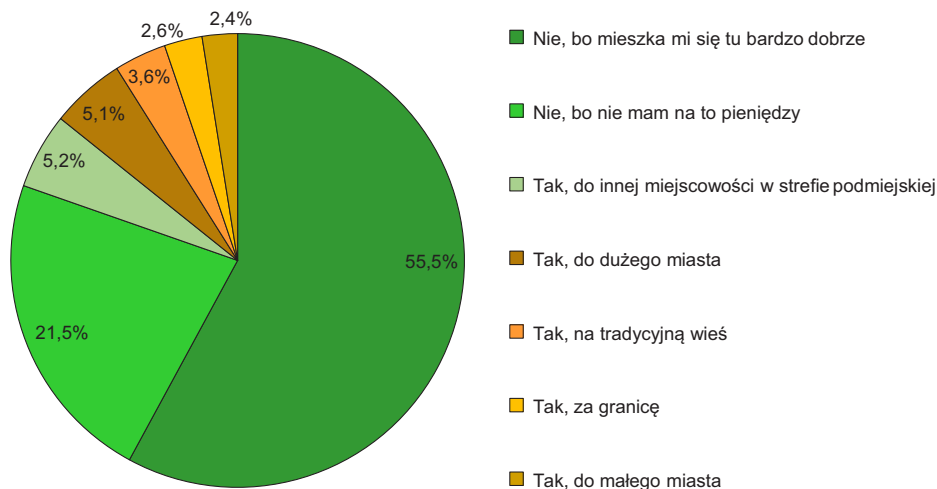
W kontekście zdiagnozowanej jakości życia oraz sytuacji, które można uznać za problematyczne lub nawet konfliktowe, zapytano badanych, czy rozważają wyprowadzkę ze strefy podmiejskiej. Wyniki badań przeprowadzonych w strefie podmiejskiej Bydgoszczy i Torunia pokazały, że aż 55,5% ankietowanych nie rozważa wyprowadzki, bo mieszka im się tu bardzo dobrze. Dalej 21,5% badanych osób nie rozważa wyprowadzki, gdyż nie ma na nią pieniędzy. Natomiast 18,9%

Ryc. 5. Struktura odpowiedzi na pytanie: „Czy zaznaczone wcześniej potencjalnie konfliktowe sytuacje determinują Pana/i jakość życia?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych (N = 1121).

rozważy wyprowadzkę ze strefy, w tym 5,2% – do innej miejscowości w strefie podmiejskiej, 5,1% – do dużego miasta, 3,6% – na tradycyjną wieś, 2,6% – za granicę i 2,4% – do małego miasta (ryc. 6).

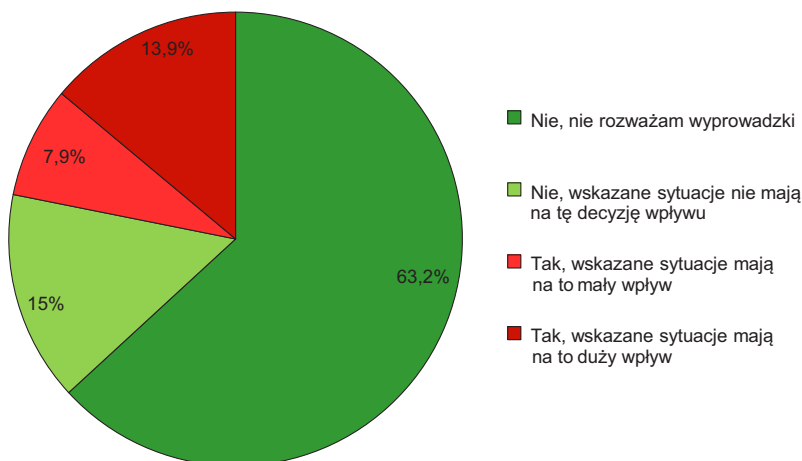

Ryc. 6. Struktura odpowiedzi na pytanie: „Czy rozważa Pan/i wyprowadzkę z obecnego miejsca zamieszkania?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych (N = 1121).

W badaniu starano się ustalić, czy na decyzję o przeprowadzce mogą mieć wpływ sytuacje problematyczne lub potencjalnie konfliktowe. Okazało się, że

mogą one mieć zdecydowany wpływ na decyzję o wyprowadzce aż 13,9% badanych, tj. co 7 mieszkańca strefy podmiejskiej, i pewien wpływ na decyzję o wyprowadzce kolejnych 7,9% badanych, tj. co 13 mieszkańca strefy podmiejskiej (ryc. 7). Jeszcze silniejszą zależność wykazano pomiędzy zdiagnozowanymi sytuacjami a subiektywną jakością życia. Wśród osób, które oceniły swoją jakość życia jako bardzo dobrą, aż 82,0% stwierdziło, że nie rozważa wyprowadzki. W grupie osób, które uznały swoją subiektywną jakość życia za dobrą, odsetek ten wynosił już tylko 49,9%, a 26,8% badanych podało, że nie rozważa przeprowadzki ze względu na brak pieniędzy. Ankietowani, którzy ocenili swoją jakość życia jako przeciętną, w 42,3% przypadków, stwierdzili, że nie rozważają wyprowadzki, bo nie mają na to pieniędzy, dalej 13,3% – zadeklarowało chęć przeprowadzki do dużego miasta, 10,7% – do innej miejscowości w strefie podmiejskiej, 7,7% – do małego miasta, 6,0% – na tradycyjną wieś, a 4,8% – za granicę. Tylko 7,7% badanych w tej grupie oznajmiło, że nie zamierza się wyprowadzać ze strefy, bo mieszka im się tu dobrze. W grupie ankietowanych, którzy swoją jakość życia ocenili jako złą, przeważały osoby nierozważające wyprowadzki z braku pieniędzy, dalej 26,7% – zadeklarowało chęć wyprowadzki do dużego miasta, 13,3% – na tradycyjną wieś, 13,3% – za granicę, a 6,7% – do małego miasta. Natomiast wśród osób, które oceniły swoją jakość życia jako bardzo złą, nikt bezpośrednio nie zadeklarował, że chce dalej mieszkać w strefie podmiejskiej, bo jest mu tu dobrze. Przeważały odpowiedzi, że wyprowadzka nie jest możliwa ze względu na brak pieniędzy (25,0%) lub badani rozważali wyprowadzkę do innej miejscowości w strefie podmiejskiej (tab. 1).

Ryc. 7. Struktura odpowiedzi na pytanie: „Czy sytuacje problematyczne lub potencjalnie konfliktowe zaznaczone wcześniej, mają wpływ na decyzję o ewentualnej wyprowadzce?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych (N = 1121).

Tabela 1. Tabela krzyżowa dla zmiennych: „Jak się Panu/i żyje w tej miejscowości” i „Czy rozważa Pan/i wyprowadzkę z obecnego miejsca zamieszkania?”*

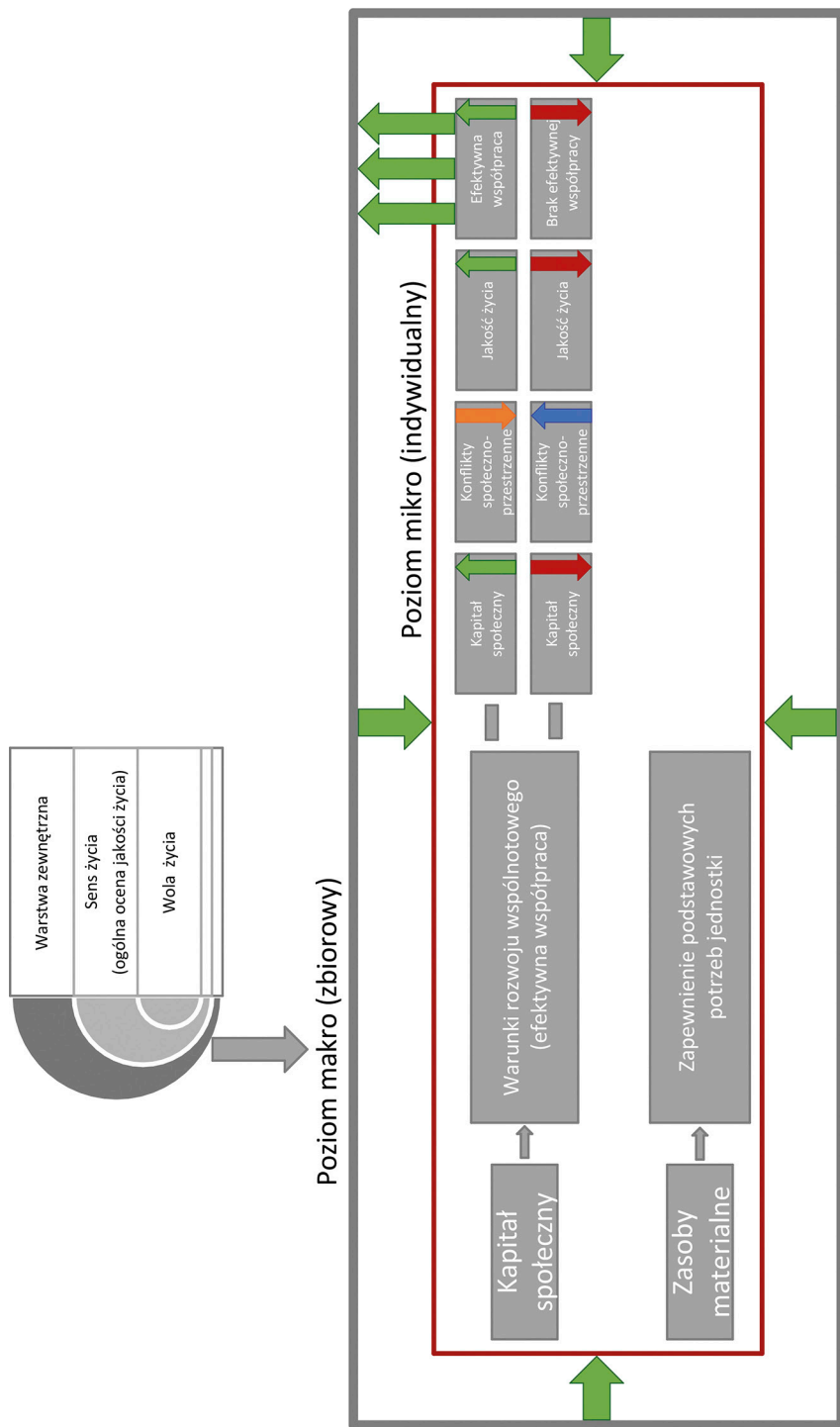
		Jak się Panu/i żyje w tej miejscowości?					Ogółem
		Bardzo dobrze	Dobrze	Przeciętnie	Źle	Bardzo źle	
Czy rozważa Pan/i wyprowadzkę z obecnego miejsca zamieszkania?	Nie, bo mieszka mi się tu bardzo dobrze	82%	49,9%	7,7%	0%	0%	55,5%
	Nie, bo nie mam na to pieniędzy	7,4%	26,8%	42,3%	40%	0%	21,5%
	Tak, do dużego miasta	1,6%	4,7%	13,1%	26,7%	25%	5,1%
	Tak, do innej miejscowości w strefie podmiejskiej	2,5%	5,7%	10,7%	0%	25%	5,2%
	Tak, do małego miasta	0,4%	2,2%	7,7%	6,7%	0%	2,4%
	Tak, na tradycyjną wieś	2,2%	3,7%	6%	13,3%	0%	3,6%
	Tak, za granicę	1,3%	2,7%	4,8%	13,3%	0%	2,6%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych (N = 1121).

* W zestawieniu nie zamieszczono wariantu odpowiedzi „inne”.

DYSKUSJA I WNIOSKI

Przywołana w części teoretycznej cebulowa teoria szczęścia oraz uzyskane wyniki badań empirycznych stały się podstawą do zaproponowania modelu jakości życia uwzględniającego szczególnie istotne w tym opracowaniu konflikty społeczno-przestrzenne (ryc. 8). Jak wykazano w badaniu, ogólna jakość życia w strefie podmiejskiej na przykładzie Bydgoszczy i Torunia została oceniona względnie wysoko. Ocenę tę należy utożsamiać z drugą warstwą wyróżnioną przez Czapińskiego, w której jednostki dokonują ogólnego bilansu satysfakcji z życia. Na bilans ten składają się odczucia związane z zamieszkiwaniem w strefie podmiejskiej. Te zaś, jak pokazują liczne badania prowadzone w strefach podmiejskich w Polsce (Szmytkowska, Masik, 2005; Jaroszewska-Brudnicka, 2009; Mantey, 2009; Masik, 2010; Kajdanek, 2011; Heffner, 2016; Palak, 2016 i in.), są bardzo dobre. Sama strefa podmiejska postrzegana jest jako miejsce dobre do życia, zwłaszcza dla osób pochodzących z dużych miast. Oferuje bowiem swoim mieszkańcom możliwość zamieszkania w przyjaznym środowiskowo i bezpiecznym otoczeniu, większą niż

Ryc. 8. Model jakości życia z uwzględnieniem konfliktów społeczno-przestrzennych
Źródło: opracowanie własne.

w mieście prywatność i swobodę, a także niższe obciążenia podatkowe, koszty nabycia działki oraz budowy domu (Lisowski, 2010). Zamieszkiwanie w strefie podmiejskiej nie ogranicza jednocześnie dostępu do udogodnień (głównie wyspecjalizowanych usług, ale także bogatych rynków pracy), które zlokalizowane są w dużym mieście.

Wymienione powyżej kwestie wpisują się przede wszystkim w materialne, podstawowe determinanty jakości życia, składające się na warstwę trzecią w cebulowej teorii szczęścia, i – co należy raz jeszcze podkreślić – są w strefie podmiejskiej oceniane wysoko. Jednak w świetle tej teorii osiągnięcie zadowolenia z zasobów materialnych każe w dalszej kolejności zwrócić uwagę na determinanty związane z wymiarem społecznym. Tu zaś kluczowe jest pojęcie kapitału społecznego, mierzonego przede wszystkim oceną więzi społecznych, ale także podobnym systemem wartości (styl życia, światopogląd). W tym kontekście napływowy charakter stref podmiejskich, co pokazują wyniki badań prowadzonych m.in. przez Kajdanek (2012), Palaka (2016), Biegańską (2019), przesądza o słabych relacjach społecznych oraz dość dużych różnicach w światopoglądzie i stylu życia, zwłaszcza pomiędzy autochtonami i allochtonami. Nie sprzyja to budowaniu wspólnoty terytorialnej, generuje za to konflikty społeczne i przestrzenne. Co więcej, jak wykazano m.in. w tym badaniu, częściej niż co 3 badany doświadczył braku miejsc integracji w miejscu zamieszkania, które potencjalnie mogłyby umożliwiać nawiązywanie znajomości i pogłębianie więzi społecznych. Niestety brak miejsc integracji społecznej jest częstym problemem strefy podmiejskiej (Heffner, 2016; Wysocka i in., 2022), co może też wynikać z nieuświadamiania sobie ich znaczenia przez samorządy lokalne. Zatem zgodnie z przyjętą za teoretyczny punkt odniesienia koncepcją dalsza poprawa jakości życia w strefie podmiejskiej może być trudna, jeżeli w ogóle możliwa do osiągnięcia. Co więcej, uwzględniając fakt, że wyniki badań społecznych wskazują, iż kapitał społeczny w Polsce jest jednym z najniższych na tle Europy (Czapiński, Panek, 2007), jego brak może znacząco utrudnić generowanie wzrostu gospodarczego, zwłaszcza po perspektywie finansowej 2014–2020, w której to Polska po raz ostatni była największym beneficjentem środków z budżetu Unii Europejskiej. W tej sytuacji strefy podmiejskie mogą znaleźć się w podwójnie niekorzystnej sytuacji. Po pierwsze, ze względu na niski kapitał społeczny wiążący – obejmujący silne więzi społeczne i wysokie zaufanie osobiste, oraz po drugie, niski kapitał pomostowy dotyczący wysokiego zaufania uogólnionego (por. Działek, 2011).

Dokonując podsumowania uzyskanych wyników oraz nawiązując do zaproponowanego modelu (por. ryc. 8), warto zwrócić uwagę na najważniejszą kwestię. Po pierwsze, brak odpowiednio wysokiego kapitału społecznego wśród mieszkańców strefy podmiejskiej będzie niestety sprzyjał powstawaniu konfliktów natury przestrzennej lub społecznej, będzie także jednocześnie wpływał na obniżenie jakości życia. Taka sytuacja będzie przekładała się nie tylko na brak efektywnej

współpracy pomiędzy mieszkańcami suburbiów, ale przede wszystkim może być kluczowa dla podejmowania decyzji o wyprowadzce. Natomiast możliwość budowania kapitału społecznego w strefie podmiejskiej będzie istotna nie tylko z perspektywy unikania lub efektywnego rozwiązywania konfliktów społeczno-przestrzennych oraz poprawy jakości życia. Będzie ona też decydująca dla trwałych afiliacji terytorialnych, a zatem dla traktowania stref podmiejskich jako adresu docelowego. Efektywna współpraca, która będzie rezultatem wypracowanego kapitału społecznego, przełoży się nie tylko na sukces w wymiarze społecznym, ale przede wszystkim gospodarczym większych zbiorowości terytorialnych.

Poruszony w opracowaniu problem jakości życia z uwzględnieniem konfliktów społeczno-przestrzennych z całą pewnością wymaga dalszych badań, zwłaszcza zważywszy na szereg zasygnalizowanych wyzwań w odniesieniu do strefy podmiejskiej. Mając na uwadze fakt, że w kolejnych dekadach (KPZK, 2030) strefa podmiejska w Polsce będzie miejscem życia coraz większej liczby mieszkańców pomimo prognozowanego ogólnego spadku liczby mieszkańców w kraju ogółem kwestie te, ich diagnoza oraz propozycje rozwiązań, będą szczególnie ważne dla kształtujących się społeczności lokalnych zamieszkujących w gminach podmiejskich.

LITERATURA

- Bański (1998). *Gospodarka ziemią w Polsce w okresie restrukturyzacji*. Warszawa: Wyd. IGiPZ PAN.
- Biegańska J. (2019). *Społeczno-geograficzny wymiar przemian stref podmiejskich w Polsce*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Biegańska J., Środa-Murawska S., Kruzmetra Z., Swiaczny F. (2018). Peri-urban development as a significant rural development trend. *Quaestiones Geographicae*, 37(2): 125–140. <https://doi.org/10.2478/quageo-2018-0019>
- Borys T. (2015). Typologia jakości życia i pomiar statystyczny. *Wiadomości Statystyczne*, 60(7): 1–18. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.5544>
- Bourdieu P. (2011). The forms of capital. W: M. Granovetter, R. Swedberg (red.), *The Sociology of Economic Life*. New York, London: Routledge, s. 78–92. <https://doi.org/10.4324/9780429494338>
- Bouzarovski S., Salukvadze J., Gentile M. (2011). A socially resilient urban transition? The contested landscapes of apartment building extensions in two post-communist cities. *Urban Studies*, 48(13): 2689–2714. <https://doi.org/10.1177/0042098010385158>
- Campbell A. (1976). Subjective measures of well-being. *American Psychologist*, 2.
- Coleman J. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Coser L.A. (2009). *Funkcje konfliktu społecznego*. Kraków: Nomos.
- Costanza R., Farley J., Templet P. (2002). Quality of life and distribution of wealth and resources. W: R. Costanza, S.E. Jørgensen (red.), *Understanding and solving environmental problems in the 21st century*. Elsevier, s. 221–258. <https://doi.org/10.1016/B978-008044111-5/50013-5>

- Czapiński J. (1991). *Illusions and Biases in Psychological Well Being: An "Onion" Theory of Happiness*. Institute for Social Studies University of Warsaw.
- Czapiński J. (1992). *Psychologia szczęścia. Przegląd badań i zarys teorii cebulowej*. Warszawa: Akademos.
- Czapiński J. (2012). Ekonomia szczęścia i psychologia bogactwa. *Nauka*, 1, 51-88.
- Czapiński J., Panek T. (red.) (2007). *Diagnoza Społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków – raport*. Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego.
- Czapiński J., Panek T. (red.) (2015). *Diagnoza Społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków – raport*. *Contemporary Economics*, 9/4: 16–24. <https://doi.org/10.5709/ce.1897-9254.177>
- Dekker A., Goverde H., Markowski T., Ptaszyńska-Wołoczko M. (1992). *Conflict in Urban Development*. London: Routledge Revivals.
- Diener E., Suh E. (1997). Measuring quality of life: economic, social and subjective indicators. *Social Indicators Research*, 40(1): 189–216.
- Dmoch T., Rutkowski J. (1985). Badanie poziomu i jakości życia. *Wiadomości Statystyczne*, 10.
- Dmochowska-Dudek K. (2014). Konflikty społeczno-przestrzenne związane z rozwojem infrastruktury technicznej na obszarach wiejskich w ujęciu funkcjonalnym i społecznym. *Studia Obszarów Wiejskich*, 35: 109–120.
- Działek J. (2011). Kapitał społeczny – ujęcia teoretyczne i praktyka badawcza. *Studia Regionalne i Lokalne*, 3(45): 100–118.
- Fukuyama F. (1999). *Social capital and civil society*. *IMF Conference on Second Generation Reforms, 8–9th of November 1999, Washington, DC* (<https://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm>; dostęp: 16.05.2022).
- Fukuyama F. (2001). Social capital, civil society and development. *Third World Quarterly*, 22(1): 7–20.
- Grzelak-Kostulska E. (2016). *Seniorzy w Polsce w świetle procesów modernizacyjnych*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Hamer H. (2005). *Psychologia społeczna teoria i praktyka*. Warszawa: Difin.
- Hanifan L. (1916). The Rural School Community Center. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 67: 130–138. <https://doi.org/10.1177/000271621606700118>
- Harasimowicz A. (2018). Suburbanizacja a rola obszarów otaczających miasto – ujęcie teoretyczne. *Studia Miejskie*, 29: 115–130. <https://doi.org/10.25167/sm2017.029.08>
- Heffner K. (2016). Proces suburbanizacji a polityka miejska w Polsce. W: T. Marszał (red.), *Miasto – region – gospodarka w badaniach geograficznych. W stulecie urodzin Profesora Ludwika Straszewicza*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 75–110.
- Jabłoński W., Mazurkiewicz K. (2014). Konflikty przestrzenne na terenach wiejskich – ignorancja czy niewiedza? Studium przypadku. *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich*, IV(2): 1167–1177. <http://dx.medra.org/10.14597/infraeco.2014.4.2.086>
- Jakóbczyk-Gryszkiewicz J. (2012). Procesy urbanizacji. W: S. Liszewski (red.), *Geografia urbanistyczna*. Warszawa: Wydawnictwo PWN, s. 175–206.
- Jaroszevska-Brudnicka R. (2009). Przemiany społeczno-przestrzenne obszarów wiejskich w przestrzeni metropolitalnej Bydgoszczy i Torunia. W: W. Maik (red.), *Aglomeracje miejskie w Polsce na przełomie XX i XXI wieku. Problemy rozwoju, przekształceń strukturalnych i funkcjonowania*. Bydgoszcz: Wydawnictwo IGiP WSG, s. 315–331.

- Kajdanek K. (2011). *Pomiędzy miastem a wsią. Suburbanizacja na przykładzie osiedli podmiejskich Wrocławia*. Wrocław: Wydawnictwo NOMOS.
- Kajdanek K. (2012). *Suburbanizacja po polsku*. Kraków: Wydawnictwo NOMOS.
- Karwińska A. (2008). *Gospodarka przestrzenna: uwarunkowania społeczno-kulturowe*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Kistowski M. (2007). Kolidy i konflikty środowiskowe w planowaniu przestrzennym na obszarach cennych przyrodniczo. *Czasopismo Techniczne, Architektura*, 104(7-A): 249–255.
- Kistowski M. (2008). Problemy lokalizowania inwestycji na terenach cennych przyrodniczo. *Studia BAS, Ochrona Przyrody*, 10: 139–163.
- Kołodziejski J. (1982). Geneza, funkcjonowanie oraz ocena sytuacji konfliktowych w gospodarce przestrzennej Polski. *Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN (Biuletyn KPZK)*, 123: 134–148.
- Kovács Z. (1994). A city at the crossroads: Social and economic transformation in Budapest. *Urban Studies*, 31(7): 1081–1096. <https://doi.org/10.1080/00420989420080961>
- KPZK – Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (2012). Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- Krišjāne Z., Bērziņš M. (2012). Post-socialist urban trends: new patterns and motivations for migration in the suburban areas of Riga, Latvia. *Urban Studies*, 49(2): 289–306. <https://doi.org/10.1177/0042098011402232>
- Krišjāne Z., Bērziņš M., Ivlevs A., Bauls A. (2012). Who are the typical commuters in the post-socialist metropolis? The case of Riga, Latvia. *Cities*, 29(5): 334–340. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2012.05.006>
- Leetmaa K., Tammaru T. (2007). Suburbanization in countries in transition: Destinations of suburbanizers on the Tallinn Metropolitan Area. *Geografiska Annaler, series B, Human Geography*, 89(2): 127–146. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0467.2007.00244.x>
- Lisowski A. (2009). Problemy ze współczesną identyfikacją pojęcia „suburbanizacja”. W: W. Maik (red.), *Aglomeracje miejskie w Polsce na przełomie XX i XXI wieku. Problemy rozwoju, przekształceń strukturalnych i funkcjonowania*. Bydgoszcz: Wydawnictwo IGiP WSG, s. 59–72.
- Lisowski A. (2010). Suburbanizacja w Obszarze Metropolitalnym Warszawy. W: S. Ciok, P. Migoń (red.), *Przekształcenia struktur regionalnych. Aspekty społeczne, ekonomiczne i przyrodnicze*. Wrocław: Wydawnictwo IGiRR, s. 93–107.
- Lorens P. (2005). Suburbanizacja w procesie rozwoju miasta postsocjalistycznego. W: P. Lorens (red.), *Problem suburbanizacji*. Warszawa: Wydawnictwo Urbanista, s. 33–44.
- Luce R.D., Raiffa H. (1964). *Gry i decyzje*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Maik W. (2010). Bydgosko-Toruński Obszar Metropolitalny jako czynnik rozwoju i integracji województwa kujawsko-pomorskiego. W: S. Ciok, P. Migoń (red.), *Przekształcenia struktur regionalnych. Aspekty społeczne, ekonomiczne i przyrodnicze*. Wrocław: UWrIGiRR, s. 65–74.
- Maik W., Sokołowski D., Brudnicki R. (1996). Proces transformacji gospodarki i zmiany struktury przestrzennej aglomeracji Bydgoszczy i Torunia. *Zeszyty IGiPZ PAN*, 42: 57–92.

- Mantey D. (2009). Wybrane społeczne aspekty żywiolowej suburbanizacji w południowo-zachodniej strefie podmiejskiej Warszawy. W: W. Maik (red.), *Aglomeracje miejskie w Polsce na przełomie XX i XXI wieku. Problemy rozwoju, przekształceń strukturalnych i funkcjonowania*. Bydgoszcz: Wydawnictwo IGiGP WSG, s. 363–378.
- Mantey D. (2011). Żywiolowość lokalizacji osiedli mieszkaniowych na terenach wiejskich obszaru metropolitalnego Warszawy. Warszawa: Zakład Graficzny UW.
- Markowski T. (1999). *Zarządzanie rozwojem miast*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Masik G. (2010). The quality of life of suburbanites: a case study of the Gdańsk agglomeration. *Bulletin of Geography, Socio-Economic Series*, 14: 91–101.
- Mirski A. (2009). *Dobrostan jako kategoria społeczna i ekonomiczna*. Państwo i Społeczeństwo, 9, 2: 169–189.
- Moore Ch.W. (2003). *The mediation process: practical strategies for resolving conflict*. Third Ed. San Francisco: Jossey-Bass.
- Osika G. (2018). Jakość życia jako wskaźnik rozwoju społecznego. Analiza mierników. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie*, 123: 355–370.
- Palak M. (2016). *Nowe oblicza przedmieść. Socjologiczne studium suburbanizacji w Polsce na przykładzie Rzeszowa*. Rzeszów: Wydawnictwo UR.
- Parysek J.J. (2008). Suburbanizacja i reurbanizacja: dwa bieguny polskiej urbanizacji. W: J.J. Parysek, T. Strykiewicz (red.), *Region społeczno-ekonomiczny i rozwój regionalny*. Poznań: Bogucki Wyd. Nauk., s. 261–286.
- Petelewicz M., Drabowicz T. (2016). *Jakość życia – globalnie i lokalnie. Pomiar i wizualizacja*. Łódź: Katedra Socjologii Ogólnej, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki.
- Piasny J. (1993). Poziom i jakość życia ludności oraz źródła i mierniki ich określania. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 55(2): 73–92.
- Przewoźniak M. (1989). Konflikty miasto – środowisko przyrodnicze. *Przegląd Geograficzny*, 61(1–2): 51–62.
- Przewoźniak M. (2007). *Konflikty w zagospodarowaniu przestrzennym obszaru przybrzeżnego województwa pomorskiego*. Praca wykonana na zamówienie Wojewódzkiego Biura Planowania Przestrzennego w Słupsku w ramach realizacji projektu „Plan-Coast” (Interreg IIIB CADSES), Gdańsk.
- Putnam R.D. (1995). *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*. Warszawa, Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Putnam R.D. (2008). *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Raport o ekonomicznych stratach i społecznych kosztach niekontrolowanej urbanizacji w Polsce* (2013). Warszawa: Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, IGiPZ PAN (http://frdl.org.pl/pliki/frdl/document/zalaczniki_artykuly/Raport%20Ekonomiczny%202029.10.2013%20calosc.pdf).
- Rink D., Couch C., Haase A., Krzysztofik R., Nadolu B., Rumpel P. (2014). The governance of urban shrinkage in cities of post-socialist Europe: policies, strategies and actors. *Urban Research and Practice*, 7(3): 258–277. <https://doi.org/10.1080/17535069.2014.966511>

- Robbins S.P. (1998). *Organizational behavior: concepts, controversies, applications*. New York: Prentice Hall.
- Rutkowski J. (1988). Jak badać jakość życia? *Wiadomości Statystyczne*, 5: 41–43.
- Sielezin J.R. (2010). Teoretyczne problemy konfliktów społeczno-politycznych i ich specyfika. Próba egzemplifikacji. *Wrocławskie Studia Politolologiczne*, 11: 64–80.
- Sokołowski D. (2009). Aglomeracja bydgosko-toruńska w strukturze osadniczej kraju i regionu. W: W. Maik (red.), *Agglomeracje miejskie w Polsce na przełomie XX i XXI wieku. Problemy rozwoju, przekształceń strukturalnych i funkcjonowania*. Bydgoszcz: Wydawnictwo IGiGP WSG, s. 203–230.
- Sokołowski D., Jaroszevska-Brudnicka R., Gierańczyk W., Radwańska M., Szyda B. (2014). Delimitacja Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Metropolitalnego na tle ujęć historycznych. *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Ekonomia*, 45(1): 59–81. https://doi.org/10.12775/AUNC_ECON.2014.004
- Solarek K. (2013). Struktura przestrzenna strefy podmiejskiej Warszawy: determinanty współczesnych przekształceń. *Prace Naukowe Politechniki Warszawskiej, Architektura*, 13: 7–283.
- Stanilov K., Scheer B.C. (2018). *Suburban form. An international perspective*. London: Routledge.
- Susniene D., Jurkauskas A. (2009). The concepts of quality of life and happiness – correlation and differences. *InzinerineEkonomika – Engineering Economics*, 3: 58–66.
- Sýkora L., Bouzarovski S. (2012). Multiple transformations: conceptualising the post-communist urban transition. *Urban Studies*, 49(1): 43–60. <https://doi.org/10.1177/0042098010397402>
- Sýkora L., Ouredniček M. (2007). Sprawling post-communist metropolis: Commercial and residential suburbanization in Prague and Brno, the Czech Republic. W: E. Razin, M. Dijst, C. Vázquez (red.), *Employment deconcentration in European Metropolitan Areas: market forces versus planning regulations*. Dordrecht: Springer, s. 209–233. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-5762-5_8
- Szmytkowska M., Masik G. (2005). Społeczne aspekty suburbanizacji w obszarze metropolitalnym Trójmiasta. W: P. Lorens (red.), *Problem suburbanizacji*. Warszawa: Wydawnictwo Urbanista, s. 71–80.
- Szołtysek J., Otręba R. (2015). Wieloaspektowa analiza czynników kształtujących poczucie jakości życia w mieście – jako przesłanka tworzenia polityki logistycznej miasta. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 383: 166–186. <https://doi.org/10.15611/pn.2015.383.13>
- Szymańska D., Chodkowska-Miszczuk J., Biegańska J. (2013). Bydgosko-Toruński Obszar Funkcjonalny (Metropolitalny) w świetle wybranych wskaźników. *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Ekonomia*, 44(2): 319–333. https://doi.org/10.12775/AUNC_ECON.2013.021
- Ścigaj P. (2017). Psychologiczne podstawy konfliktów społecznych: wokół dyspozycyjnych i sytuacyjnych mechanizmów wrogości i uprzedzeń. *Wrocławskie Studia Politolologiczne*, 22: 108–134. <https://doi.org/10.19195/1643-0328.22.8>
- Śleszyński P., Komornicki T., Górczyńska M., Deregowska A., Zielińska B. (2015). *Analiza stanu i uwarunkowań prac planistycznych w gminach na koniec 2013 roku*. Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.

- Śleszyński P., Solon J. (2010). *Prace planistyczne a konflikty przestrzenne w gminach*. Warszawa: Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN.
- Ślęczek-Czakon D. (2018). Pojęcie jakości życia. Aspekt medyczny i bioetyczny. *Studia Philosophica Wratislaviensia*, 13(4): 19–31. <https://doi.org/10.19195/1895-8001.13.4.2>
- The WHOQOL Group (1994). Rationale and current status. *International Journal of Mental Health*, 23: 24–56.
- Tobiasz-Adamczyk B. (1996). Jakość życia w naukach społecznych i medycynie. *Sztuka Leczenia*, 2: 33–40.
- Trzebiatowski J. (2011). Jakość życia w perspektywie nauk społecznych i medycznych – systematyzacja ujęć definicyjnych. *Hygeia Public Health*, 46(1): 25–31.
- van den Berg L., Drewett R., Klaasen L.H., Rossi A., Vijverberg C.H.T. (1982). *Urban Europe: A study of growth and decline*. Oxford–New York–Toronto–Sydney–Paris–Frankfurt: Pergamon Press.
- Wdowicka M., Mierzejewska L. (2012). Chaos w zagospodarowaniu przestrzennym stref podmiejskich jako efekt braku zintegrowanego systemu planowania (na przykładzie strefy podmiejskiej Poznania). *Problemy Rozwoju Miast*, 1: 40–52.
- Wnuk M., Zielonka D.C., Purandare B., Kaniowski A., Klimberg A., Ulatowska-Szostak E., Palicka E., Zarzycki A., Kaminiarz E. (2013). Przegląd koncepcji jakości życia w naukach społecznych. *Hygeia Public Health*, 48(1): 10–16.
- Wysocka D., Biegańska J., Grzelak-Kostulska E. (2021). Construction Activity as an Element of Suburban Zone Development. *Land*, 10(11): 1–22. <https://doi.org/10.3390/land10111229>
- Wysocka D., Biegańska J., Grzelak-Kostulska E. (2022). Identyfikacja i ocena głównych problemów rozwoju strefy podmiejskiej w dokumentach strategicznych i planistycznych gmin powiatów bydgoskiego i toruńskiego. *Czasopismo Geograficzne*, 93(1): 83–106. <https://doi.org/10.12657/czageo-93-04>
- Zadrożniak M. (2015). Jakość życia w kontekście koncepcji zrównoważonego rozwoju. *Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Oeconomica*, 2(313): 21–36.
- Zborowski A., Raźniak P. (2013). Suburbanizacja rezydencjonalna w Polsce: ocena procesu. *Studia Miejskie*, 9: 37–50.
- Zienkowski L. (1982). Subiektywne i obiektywne mierniki oraz standardy w badaniach przemian społecznych. *Wiadomości Statystyczne*, 12.
- Zuziak Z. (2005). Strefa podmiejska w architekturze miasta. W stronę nowej architektury regionu miejskiego. W: P. Lorens (red.), *Problem suburbanizacji*. Warszawa: Wydawnictwo Urbanista, s. 17–33.
- Żróbek S. (1994). Metodyka wyboru funkcji użytkowania terenów obrzeżnych miast. *Acta Academiae Agriculturae ac Technicae Olstenensis, Geodaesia et Ruris Regulatio*, 24, Suppl. B: 19–23.
- Żróbek S., Zachaś M. (2003). Identyfikacja konfliktów przestrzennych na poziomie lokalnym w procesie sporządzania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. *Acta Scientiarum Polonorum, Administratio Locorum*, 2(1–2): 5–19.